Recension: Skadeståndsberäkning vid sakskada

Ersättning vid sakskada är ett av skadeståndsrättens mera obearbetade fält. Nu har Marcus Radetzki gett ut en omfattande monografi i ämnet, med titeln "Skadeståndsberäkning vid sakskada" (Svenska Försäkringsföreningen, 2004, 254 sidor).

Det är en viktig och klarläggande bok för alla som sysslar med dessa ersättningsfrågor eftersom den ingående behandlar besvärliga problem på sakskadeområdet, inte bara för skadeståndsrättens utan också för försäkringsrättens del. [1]

Sakskadorna och skadeståndslagen

När skadeståndslagen presenterades 1972 i prop. 1972:5 ägnades begränsad uppmärksamhet åt frågorna kring ersättning för sakskada. Lagstiftaren hänvisade i stort sett till gällande praxis på området, och formulerade en kortfattad och tämligen svårtillgänglig paragraf i ämnet (nuvarande 5 kap. 7 §). Den säger att ersättning för sakskada omfattar ersättning för 1. sakens värde eller reparationskostnad och värdeminskning, 2. annan kostnad till följd av skadan, 3. inkomstförlust eller intrång i näringsverksamhet.

Någon närmare utredning gjordes aldrig som underlag för bestämmelsen. I stället skrevs i justitiedepartementet några översiktliga motiv där praxis redovisades i korta drag. Detta kan jämföras med personskadereglerna, som efter grundlig utredning av Skadeståndskommittén kompletterade skadeståndslagen 1975 med åtskilliga paragrafer och omfattande motiv. Disproportionen mellan vägledning vid bestämmande av ersättning för personskada och för sakskada åskådliggörs av den senaste kommentaren till Skadeståndslagen där 160 sidor ägnas åt personskadorna men bara 10 sidor åt sakskadorna.[2]

Vissa utgångspunkter

Det är alltså ett tämligen obearbetat och inte helt komplikationsfritt område som Marcus Radetzki har gett sig in på. Som i sina tidigare arbeten griper han sig an uppgiften med omsorg och djup.[3] Utgångspunkten för framställningen är att egendom åsamkats fysisk skada och att skadevållaren ansvarar för denna skada. I analyserna av svensk rätt utnyttjar han inte bara svensk praxis och litteratur utan också dansk, norsk och finsk. Därigenom får framställningen en bredd som gör den mera värdefull och övertygande än om bara svenska förhållanden beaktats. Varför kan man inte låta uttalanden av en dansk rättslärd inspirera slutsatser som kan bli giltiga också för vår tilllämpning av skadeståndsreglerna här i Sverige? [4]

En annan nyttig infallsvinkel på vissa problem är personskadereglerna, även om förhållandena där är olika i många avseenden, t.ex. de många olika ersättningssystem, konkurrerande och kompletterande, som står till buds vid personskada. Det material från personskadeområdet som författaren åberopar anser han har relevans också för rättsläget avseende sakskador. Ett undantag är skadebegränsningsplikten. Denna har nära anknytning till medvållandereglerna som har olika tillämpning vid personskada och sakskada. Alla gemensamma principer, t.ex. full ersättning för liden skada och differensmetoden, ger fruktbara paralleller.

Eftersom skadeståndsrättens beräkningsmodeller ligger nära försäkringsrättens (37 § FAL) är det av intresse att också ta del av vad som gäller när försäkringsbolagen skall reglera skador i egendomsförsäkringen. Exakt överensstämmelse mellan områdena föreligger inte, eftersom utgångspunkterna är något

olika. Reglerna om skadeståndsersättning styrs av skadevållarens krav på rättssäkerhet, medan försäkringsrättens regler måste vara beroende av försäkringens möjligheter att på förhand bestämma rätt premie. Men beröringspunkterna mellan de båda regelsystemen är många, vilket framställningen klart visar. Även den som endast är ute efter egendomsförsäkringens beräkningsmodeller har alltså mycket att hämta i boken.

Boken innehåller värdefulla summeringar av det nuvarande rättsläget men också fördjupade analyser som intressant underlag för fortsatt utveckling av praxis. Detta sammanhänger med att författaren ser ut att ha en tillräckligt god överblick över sitt stora material och ett respektingivande sätt att argumentera.

Ideell skada

Man förknippar kanske inte ideell skada med sakskada. Den fördjupade analysen i denna del kan därför förefalla överraskande. Till skillnad från personskadorna finns inte direkt lagstöd i fråga om ersättning för ideell skada vid sakskada. Det finns fall där Högsta domstolen varit generös mot en skadelidande och utdömt skadestånd för skadeföljder på gränsen mellan ekonomisk och ideell skada (förlorad fritid, förlorat naturvårdsvärde).

Marcus Radetzki finner dock att domstolen mera klart genombrutit principerna i rättsfallen NJA 2001 s. 65 I och II.

I dessa två fall anser författaren nämligen att domstolen dömt ut ersättning för vad som av allt att döma utgör sakskada av ideell natur, trots att lagstöd saknas. I båda fallen var det fråga om skadade sällskapsdjur. Domstolen fann att sådana djur inte kan betraktas som ”vilken sak som helst”. Det kunde anses rimligt, menade man, att ägaren sökte vård för djuret även om kostnaden härför översteg djurets ekonomiska värde. Formellt är det kostnader som ersätts, men i den mån dessa överstiger djurets värde är det enligt författaren fråga om ett affektionsvärde som är av ideell natur. Ägaren av ett sällskapsdjur väljer att vårda det därför att han är fäst vid det. En rad frågor lämnas av domstolen obesvarade, t.ex. om man ifall djuret i stället avlidit av sina skador har rätt till ersättning för förlorat affektionsvärde.

Marcus Radetzkis synpunkter är intressanta för den fortsatta rättsutvecklingen, men uppfattningen att HD saknat lagstöd är värd ytterligare diskussion. Han åberopar att Skadeståndslagen i fråga om personskadorna räknar upp de ideella ersättningsposterna, men att någon motsvarighet inte finns i fråga om sakskadorna. Nu är det dock så att Skadeståndslagens paragrafer inte får läsas motsatsvis. I detta fall bör man dessutom hålla i minnet att sakskadeparagrafen, till skillnad från personskadereglerna, inte utretts närmare i samband med lagens tillkomst. Någon uppdelning på ekonomiska och ideella skadeföljder har inte gjorts av lagstiftaren.[5] En utveckling i praxis av möjlig ersättning vid sakskada får inte låsas fast av lagens något koncisa formuleringar. Man får uppfatta det så att HD på goda grunder har ansett sig vara fri att utveckla skadeståndsrätten på sakskadeområdet, utan att lägga särskild vikt vid om skadeföljden skall kallas ekonomisk eller ideell. Den har ju för övrigt haft visst stöd i 5 kap. 7 § som medger att kostnad till följd av skadan kan ersättas.

Tredjemansskada

Vid sakskada kan ofta tredje mans intressen beröras. Om en bro rasar i samband med en trafikolycka kanske många personer inte längre kan komma till sitt arbete, och därigenom drabbas av inkomstförlust. Skadeståndsrätten är här restriktiv på det sättet att den skär av dessa tredje mäns anspråk, för att inte göra anspråken alltför omfattande. Huvudregeln är därför att endast den som direkt drabbats av den fysiska skadan har rätt till ersättning.

Det finns emellertid undantag, och Marcus Radetzki klarlägger dessa även för person-

skaderättens del. För sakskadornas del penetrerar han de mycket uppmärksammade HD-fall som finns angående tredje mans rätt att kräva skadestånd för driftsavbrott därför att elledningar har skadas. När det gäller skador på elkablar finner han en viktig omständighet vara att den skadelidande avnämaren har sådana konkreta och närliggande intressen i den skadade ledningen att denne kan identifieras med kabelns ägare.

Skadevärderingen

Bokens centrala avsnitt rör själva skadevärderingen. Här säger lagen alltså helt lakoniskt att sakens värde eller reparationskostnad och värdeminskning skall ersättas. Hur värdet skall bestämmas lämnas åt praxis. Marcus Radetzki identifierar tre olika värdebegrepp: dagsvärde, försäljningsvärde och bruksvärde. Beträffande dagsvärdet får man i skadeståndsrätten falla tillbaka på 37 § FAL (vad det omedelbart före försäkringsfallet hade kostat att få godset ersatt med nytt av samma slag, med avdrag för värdeminskning på grund av ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet). En mera teoretisk fråga är om värderingen skall vara subjektiv eller objektiv. Här har meningarna brutit sig under åren, men författarens konklusion är att distinktionen är föga vägledande, eftersom innebörden av de båda begreppen är oprecis. Också övriga delar av analysen av 37 § FAL vilar på en realistisk grund.

På skadeståndssidan är det dagsvärdeprincipen som dominerar, och Marcus Radetzki finner att tillämpningen av denna princip ger ett resultat som helt överensstämmer med grundsatsen om full ersättning för liden skada. Men han ifrågasätter om inte principen vid tillämpning inom skadeståndsrätten bör ges en avvikande innebörd på några punkter. Hit hör framför allt tidpunkten för värderingen "omedelbart före försäkringsfallet", som inte kan vara relevant i skadeståndssammanhang. En annan avvikelse, menar författaren, kan vara befogad i det att skadeståndsrättens dagsvärde i mindre grad än försäkringsrättens påverkas av den skadelidandes individuella förhållanden. Ett visst stöd tycker han sig finna i NJA 1991 s. 269, där HD fastställde ersättning för en klocka enligt dagsvärdet trots att ägaren haft konkreta planer på att sälja klockan till underpris.

Om dagsvärdet inte kan fastställas därför att egendomen är unik i sitt slag använder man inom försäkringsrätten försäljningsvärdet som måttstock, och författarens tes är att förhållandet är detsamma inom skadeståndsrätten. Försäljningsvärdet är som regel lägre än dagsvärdet, men skulle det, om ett dagsvärde faktiskt kan fastställas, visa sig högre gäller att ett skadestånd inte får bestämmas till lägre belopp än försäljningsvärdet. Detta är alltså en undre gräns vid skadevärderingen.

Bruksvärdet får tillgripas när återanskaffning inte gärna kan ske och försäljningsvärdet inte heller lämpar sig som norm. Det verkar enligt författaren som om det förstnämnda kravet inte upprätthålls av domstolarna. Ersättning för dödade djur har sålunda beräknats med stöd av bl.a. djurets avelsvärde trots att återanskaffning varit möjlig. Däremot är intrycket att det andra kravet upprätthålls i praktiken. Analysen i denna del utmynnar i det försiktiga konstaterandet att bruksvärdet kan läggas till grund för skadeståndsberäkningen när varken dagsvärde eller försäljningsvärde kan fastställas med tillfredsställande grad av tillförlitlighet. Detta förefaller att vara en klok rekommendation.

Partiell skada m.m.

I boken uppmärksammas också problemen kring partiell skada, särskilt ersättning för reparation, vidare tidpunkten för värderingen, annan kostnad till följd av skadan samt inkomstförlust eller intrång i näringsverksamhet. Det sistnämnda avsnittet, värdefullt också för den som sysslar med personskador, innehåller paralleller med personskaderätten.

Intrång i näringsverksamhet får en omfattande och givande behandling.

Allmänna skadeståndsfrågor

Den som är intresserad av allmänna skadeståndsfrågor kan med behållning ta del av författarens avslutande behandling av kravet på kausalitet och adekvans, skadebegränsningsplikten, compensatio lucri cum damno samt bevisbörda och beviskrav. Dessa mestadels lättillgängliga avsnitt gör framställningen värdefull som lärobok och komplement till det fåtal allmänna, moderna framställningar som vi har tillgång till.

Avslutande synpunkter

Skadeståndsrätten har numera nått en komplexitet som i många fall medför invecklade och tidsödande procedurer i försäkringsbolagens skadereglering och i de rättsvårdande instansernas handläggning. Man frågar sig om regelsystemet och den praxis som utvecklas verkligen behöver vara så komplicerat för att uppnå målsättningen full ersättning för liden skada. Ett givande avsnitt i boken är diskussionen kring möjliga förenklingar. För sakskadornas del konstaterar Marcus Radetzki att dagsvärdeprincipen och bundenheten till den skadelidandes verkliga förlust i stor utsträckning övergivits genom ökad användning av schabloner och avtal om nyvärdesersättning i egendomsförsäkringen. Förenkling genom användning av schabloner kan vara svårare i skadeståndsrätten som inte på samma sätt arbetar med avtalad ersättning. En möjlig utveckling kan vara att man överger dagsvärdeprincipens fokusering på den skadelidandes verkliga förlust.

Rädslan för att skadedrabbade över- eller underkompenseras vid ökad användning av schabloner menar författaren inte bör hindra att man strävar efter en sådan förenkling. Ett tungt argument är att skadeståndet numera i största utsträckning betalas ur ansvarsförsäkringen. Man kan livligt hålla med honom i dessa resonemang, och hoppas på en fördjupad diskussion av frågorna också för den alltmer komplicerade personskaderättens del.

Avslutningsvis kan sägas att författaren frikostigt delar med sig av sina kunskaper och hela tiden eftersträvar att med nya idéer och väl underbyggda slutsatser föra utvecklingen vidare. Redan har boken blivit mycket uppskattad som just lärobok, vilket inte är så vanligt när det gäller ett arbete med så hög vetenskaplig ambition som Marcus Radetzkis verk.

Erland Strömbäck
erland.stromback@telia.com

[1] Av tidigare framställningar bör särskilt nämnas Mats Tullberg: Försäkringsersättning vid skada på egendom (1994) som dock mest uppehåller sig vid försäkringsrättens värderingsregler. Av äldre framställningar kan erinras om Ulf Persson: Skada och värde (1953), en avhandling som är lika skarpsinnig som svårtillgänglig, och knappast längre praktiskt användbar.

[2] Bertil Bengtsson & Erland Strömbäck: Skadeståndslagen. En kommentar (2002). Personskadorna behandlas på s. 130-289, sakskadorna på s. 290-299. I Jan Hellner & Svante Johansson: Skadeståndsrätt, 6 uppl. (2000) s. 419 f., ägnas sakskadorna något mera omfattande uppmärksamhet, mätt i antal sidor.

[3] Bland Marcus Radetzkis tidigare arbeten kan nämnas doktorsavhandlingen Orsak och skada. Om tolkning av ansvarsbärande orsaksvillkor i avtal om egendomsförsäkring (1998).

[4] Även på sakskadeområdet kan gränsdragningen mellan ekonomisk och ideell skada vara problematisk, men här utnyttjar författaren den danske vetenskapsmannen Henry Ussings kriterium 1941 att skadan är ekonomisk när den kan värderas i pengar efter en allmän värderingsmåttstock (s. 39).

[5] Kommittén om ideell skada ansåg sig inte kunna föreslå att en möjlighet till ersättning för affektionsvärde införs i svensk rätt, se SOU 1992:84 s. 257 f.